

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Platteland dreigt eenvormig te worden¹

De relatie tussen stad en platteland is radicaal verschoven ten gunste van de stad. De stad bepaalt wat er met het platteland gebeurt. De consequentie daarvan is ook dat de voedselproductie, waar het platteland altijd voor zorgde, nu gedictieerd wordt door stadse normen en steeds meer in handen raakt van een kleine groep machtige spelers. Kritische landbouw is daarom een must.

.....
 door *Auke van der Woud*
 .....

Hoogleraar architectuur- en stedenbouwgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen en auteur van het boek *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland* (2006).

STAD EN PLATTELAND LEEFDEN EEUWENLANG met een betrekkelijke zelfstandigheid in een zekere belangenharmonie. Ze waren van elkaar afhankelijk en ze profiteerden van elkaar. Dat evenwicht is weg, althans in Nederland. De stad is de baas, het landschap wacht op bevelen. Als de moderne stad trek heeft, eet hij het landschap kaal. Als hij echt honger heeft, vreet hij het op. Zowel de bevolking als de economische activiteit in Nederland eist voortdurend meer vierkante meters. In 1960 waren er 2,8 miljoen woningen, nu zijn het er 7,1 miljoen. In 1960 had Nederland in totaal 76 vierkante kilometer bedrijventerrein, nu ongeveer duizend vierkante kilometer. Om onze enorme mobiliteit mogelijk te maken, hebben we een zeer dicht en omvangrijk netwerk van wegen en parkeergelegenheid aangelegd. Iedereen wil een huis met een tuin. Op bedrijventerreinen is laagbouw het goedkoopst, dus normaal. Nederland kiest, als het enigszins kan, voor een manier van bouwen die ruimte slurpt.

Het is niet eenvoudig deze ontwikkeling te keren. Die is namelijk op drie rotsvaste overtuigingen gebaseerd. Ten eerste vinden we het doodnormaal dat we met ons landschap doen wat we willen. Ten tweede vinden we onze drang om te groeien vanzelfsprekend. Het derde wat vanzelf spreekt

is dat ons land een vooral stedelijke cultuur heeft, en vanuit een stedelijk perspectief wordt bestuurd.

De vanzelfsprekendheid om de natuur op grote schaal te onderwerpen is begonnen in de negentiende eeuw. Dankzij explosieve ontwikkeling van de wetenschap en techniek kreeg de westerse wereld de beschikking over zeer effectieve middelen voor massacommunicatie en massamobiliteit, en over machines die mogelijk maakten wat nooit eerder in de geschiedenis was voorgekomen. In 1880 werd becijferd dat het arbeidsvermogen van stoommachines het equivalent was van een miljard stevige mannen. Twintig jaar later, in 1900, was dat arbeidsvermogen al verdubbeld. Met andere woorden: in dertig, veertig jaar kreeg de westerse wereld er virtueel een miljard sterke mannen bij om het zware werk te doen, dag en nacht, weer of geen weer. Met die middelen onderwierp het Westen in korte tijd de aarde, de niet-westerse volkeren en hun grondstoffen. In de twintigste eeuw ging die groei van het machinevermogen nog veel harder. Onze technische kracht is momenteel haast onbegrensd. We kunnen de natuur maken en breken en we vinden dat normaal.

Onze tweede zekerheid is de idee dat groeien, groter worden, goed is. Ook die gedachte werd in de negentiende eeuw populair. Ontwikkeling betekent effectiever, slimmer, sterker worden. Het Westen herkende zichzelf in dat model. In westerse ogen bewees de fabelachtige ontwikkeling van de techniek dat de westerse beschaving superieur was. Met die techniek en met die overtuiging veroverde het Westen in korte tijd de hele wereld. Volkeren die groeien hebben immers ruimte nodig, net als planten en dieren die zich ontwikkelen. *Lebensraum*, noemde de befaamde negentiende-eeuwse volkenkundige Friedrich Ratzel die ruimte voor expansie. Dat het Westen Amerika, Afrika, Azië en Australië in bezit nam, was de logica van een natuurwet.

Onze derde zekerheid is de overtuiging dat de cultuur van de stad superieur is aan de cultuur van het platteland. De stad is modern, het platteland loopt achter. Ook dat idee begon in de late negentiende eeuw gemeengoed te worden. Rond 1870 begonnen overal in de westerse wereld de steden te groeien. In de steden ontwikkelde zich een rijk gevarieerd aanbod aan werk, scholing, recreatie, woonvormen en culturele voorzieningen, terwijl het aanbod en de variatie op het platteland afnamen. Deze ontwikkeling is in de twintigste eeuw versneld doorgegaan. Verstedelijking is een natuurlijk aspect van het moderne leven geworden. In 2006 meldde de Europese Commissie dat tachtig procent van de Europese burgers in stedelijke gebieden woont. 'De kwaliteit van hun leven wordt direct beïnvloed door de staat waarin hun stedelijke omgeving verkeert.'² De trek naar de stad is mondiaal geworden. Volgens de prognoses van de Unesco zal over vijftig

jaar driekwart van de mensheid in steden wonen. De symbiose tussen stad en platteland is verleden tijd. Overal ter wereld gebruiken de steden het platteland als *Lebensraum*.

De transformatie van het platteland vanuit de stad heeft een eeuwenoude geschiedenis. In de twintigste eeuw veranderde echter de schaal. Dat kwam niet alleen doordat de mens zo gigantisch veel sterke machines kreeg om landschappen naar believen in te richten. De grootschalige transformatie van het platteland vond ook plaats omdat het werk vanuit de stad steeds beter werd georganiseerd. De grote verandering kwam aan het eind van de negentiende eeuw, toen de rijksoverheid zich met de vormgeving van het platteland ging bemoeien. In 1899 werd Staatsbosbeheer opgericht, een organisatie die ging samenwerken met de toen al bestaande Nederlandsche Heidemaatschappij.³ Staatsbosbeheer en Heidemij werden instrumenten waarmee het Nederlandse platteland in de twintigste eeuw grondig werd

De overheid liet de zorgvuldig opgebouwde sturing inzake ruimtelijke ordening in de jaren negentig plotseling los

veranderd. Grote delen van het land hadden sinds de prehistorie open landschappen, niet alleen in de kustprovincies, maar ook op de zandgronden in het zuiden en oosten van het land. In de negentiende eeuw bood bijvoorbeeld het Gooi nog volop panoramische vergezichten.

Vanaf de Trompenberg, toen een kale heuvel, nu een stadswijk van Hilversum, zag je heide, graanvelden, boekweitakkers, de Loosdrechtse plassen, schepen op de Zuiderzee en de torens van Amsterdam, Weesp, Muiden en Utrecht.⁴ Dat het Nederlandse territoir is dichtgegroeid komt niet alleen door de enorme stads- en dorpsuitbreidingen. Honderd jaar Staatsbosbeheer en Heidemij heeft ook grote delen van Nederland vol gezet.

STURING LOSGELATEN

In de twintigste eeuw gingen allerlei vormen van ruimtelijk beleid en subsidies ervoor zorgen dat ruimtelijke ontwikkelingen vanuit een centraal overheidsperspectief werden gedirigeerd.⁵ In de jaren negentig, tijdens de paarse kabinetten, kwam de omslag. De rijksoverheid liet de zorgvuldig opgebouwde sturing plotseling los. Het gevolg was besluitvorming waarin lokaal eigenbelang, behoefte om zich 'op de kaart te zetten' en kortetermijndenken de dominante factoren zijn. Tien jaar na het loslaten van de zorgvuldig opgebouwde sturing werden de ruimtelijke gevolgen zichtbaar als de 'verrommeling' van Nederland.⁶

De wens om dorre grond tot bloei te brengen had rond 1900 als doel Ne-

derland welvarender te maken, in de eerste plaats voor de velen die onder de armoedegrens leefden. Werkverschaffing hoorde altijd bij bosbouw en ontginning. Ook de ruilverkaveling had een stevige sociale agenda. De eerste ruilverkaveling die door de rijksoverheid werd geleid, begon in 1924 en was bedoeld om het landschap bij Hollum op Ameland te moderniseren. Daar waren honderden kleine percelen zonder behoorlijke wegen en afwatering. Na de herverkaveling waren er goede wegen en sloten, eigenaars van soms wel dertig snippertjes land kregen nu een perceel aan één stuk. De herinrichting maakte dat de boeren een beter leven kregen.⁷ Na 1950 werden de ruilverkavelingen over heel Nederland uitgerold. Het ging toen niet alleen meer om inkomensverbetering van de boeren, maar ook om de modernisering van het platteland. Modernisering betekende: aanpassing aan het leven zoals dat in de stad normaal werd gevonden. In de twintigste eeuw werd de inrichting van het platteland, en dus de vormgeving van het Nederlandse landschap, een stedelijk project. Niet de lokale boeren maakten de plannen voor de transformatie van het historisch gegroeide landschap en de woeste grond, maar de ambtenaren, onderzoekers, technici in hun kantoren in de stad. De ruilverkavelingen gebeurden weliswaar in nauw overleg met de boeren, maar de planningsmachinerie en het bijbehorende sociale programma waren in de stad bedacht.

Rond 1985 stopten de ruilverkavelingen. Vijf jaar later klonk echter al het startschot voor een nieuw plan waarmee het rijk het Nederlandse landschap te lijf ging, ook nu met de bedoeling het te verbeteren. De ministeries van VROM, Verkeer en Waterstaat en LNV publiceerden in 1990 samen het Natuurbeleidsplan. De Ecologische Hoofdstructuur was een van de hoofdzaken. De regering nam zich toen voor om op zeer grote schaal landbouwgrond uit productie te nemen en die, zoals dat heette, aan de natuur terug te geven. We moeten daarbij in honderdduizenden hectares denken, zei de voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.⁸

De politieke keus voor de Ecologische Hoofdstructuur had een stedelijk karakter. Stedelijk in de zin dat het platteland met overheidsbeleid, staatsingrijpen en staatstoezicht moest worden aangepast aan de stedelijke opvatting van hoe natuur eruit hoort te zien. De moderne nieuwe natuur is een ambtelijke constructie. Erger vind ik dat de komst van de Ecologische Hoofdstructuur een fundamentele breuk is met de eeuwenoude omgang met het cultuurlandschap in Nederland. We moesten na 1990 gaan geloven dat we in de loop der eeuwen grond van de natuur hebben afgepakt en dat het rechtvaardig is dat de natuur haar 'oude rechten' terugkrijgt. Ook in deze nieuwe omstandigheden is de mens de machtige heerser over de natuur. Wilde natuur is in ons piepkleine schatrijke land een duur verzinsel, een toneelstukje dat met veel subsidie wordt opgevoerd door een

bedrijfstak om u tegen te zeggen. De politiek speelt het spel van harte mee. De manier waarop natuur- en milieubewegingen het platteland het liefst willen inrichten is inmiddels goed in overheidsbeleid verankerd, tot op Europees niveau. In dat Europese beleid, vastgelegd in Natura 2000, heeft het kleine Nederland een voortrekkersrol en daar zijn we natuurlijk trots op. Het percentage Natura 2000-land dat in bezit is van natuurorganisaties is nergens in Europa zo hoog als in Nederland.

Toch heeft dat zwoegen om mooie natuur te maken ons in een rare positie gebracht. De problemen bij de verdieping van de Westerschelde zijn daar een voorbeeld van. Als compensatie voor wat baggerwerk in de vaargeul moet de Hedwigepolder aan de natuur worden ‘teruggegeven’. Vreemd, die polder is toch niet steriel? Waarom heet een splinternieuw zoutwatermoeras natuur, en een honderdjarig landbouwgebied niet? Bij de opgelaaide discussie over de voltooiing van de A4 tussen Delft en Schiedam geldt blijkbaar een andere definitie van natuur. Het A4-tracé loopt door ‘natuurgebied’. In dit geval is dat weiland. Blijkbaar is dat weiland hier van zo’n eminent belang dat de aanleg van de weg al decennia stilligt. Om de weilandbeschermers tegemoet te komen, biedt de minister nu aan om in dit gebied honderd hectare ‘nieuwe natuur’ aan te leggen. Hoe die eruit zal zien, is gemakkelijk te raden. De nieuwe staatsnatuur komt uit vergaderzaaltjes waar de ‘doeltypen’ worden bedacht.

VOEDSELPRODUCTIE

De drie achterliggende drijfveren die onze omgang met het landschap sterk bepalen hebben grote gevolgen voor de voedselproductie. De wetenschap en techniek die de mens in de negentiende eeuw een geweldige macht over de natuur gaven, werden ook bij de voedselproductie ingezet. De nieuwe mondiale infrastructuur voor communicatie en mobiliteit creëerde voor de landbouw al in de tweede helft van de negentiende eeuw een wereldmarkt. In die tijd begon het gesleep met voedsel van het ene werelddeel naar het andere. Toen draaide de voedselhandel niet meer om specerijen, exotische snuffjes voor de Rijken, zoals in de zeventiende eeuw nog het geval was. Het ging om basisvoedsel zoals graan en vlees. Handelaren werden rijk door zo veel mogelijk voedsel tegen een zo laag mogelijke prijs te verkopen.

Een berichtje in de *Landbouw-courant* van 1873 meldde dat ergens in Australië, op honderd kilometer afstand van Sydney, een machine was bedacht die vlees direct na de slacht bevroor. Dat ging vervolgens in gekoelde wagons per spoor naar Sydney, naar een speciaal ontworpen koelhuis dat tweeduizend ton vlees kon herbergen. Daarna werd dat vlees met speciale koelschepen naar Europa gevaren om het daar op de markt te brengen.⁹

Dat was 1873. Sinds onheugelijke tijden hadden boeren aan consumenten verkocht, nu leverden ze aan de industrie. De landbouwer werd grondstof-
fenproducent.

Het is geen wonder dat hierdoor ook de positie van voedsel in de moderne westerse samenleving is veranderd.¹⁰ Voedsel is onderdeel geworden van de driehoeksverhouding die de westerse wereld domineert: de massaproductanten zijn de ene partij, de massadistributeurs de andere, en de massaconsumenten de derde. Deze interactie heeft het voedselaanbod oneindig gevarieerder gemaakt dan het zelfs twintig, dertig jaar geleden was.

De interactie tussen producent en consument heeft er ook voor gezorgd dat westers voedsel goedkoop, gemakkelijk en leuk moet zijn en dat de natuurlijke kwaliteiten ervan irrelevant zijn geworden. Niet de natuur maar de industrie bepaalt de kwaliteit van de moderne maaltijd. De supermarkt is van die driehoek het zwaartepunt. Bij de ingang staat de marginale hoeveelheid verse groente en fruit. Daarna komt waar het in de supermarkt om draait: de tienduizenden doosjes, zakjes, blikjes en flesjes geprefabriceerd voedsel. Groenten en fruit verwijzen hier niet meer naar de landbouw: ze zijn zo schoon, zo gaaf, ze zijn zo te zien opgegroeid zonder aarde, zonder akker, zonder regenbuien en insecten. Vlees is keurig geproportioneerd, de aanstootgevende poten, darmen, tongen, natuurlijk ook de koppen en de staarten zijn discreet in vleeswaren weggewerkt. Het fruit glanst van genoeg. Sombor fruit is kansloos.

Massaproductie kan niet zonder normalisatie en heeft daarmee ook een grote invloed op het landschap. De productie ervan zal profijtelijker zijn naarmate ook het landschap meer genormaliseerd is. Dat was precies het idee achter de ruilverkavelingen en de subsidies die de landbouw veranderden. Het is wel ironisch dat de komende afschaffing van die landbouwsubsidies de normalisatie van het Nederlandse landschap nog veel groter gaat maken. De concurrentie op de wereldmarkt drijft de boeren naar nog meer schaalvergroting, en de landbouwgrond die voor die concurrentie ongeschikt is, wordt uit productie genomen en in genormaliseerde staatsnatuur veranderd.

Intussen kneden de supermarktketens onze geest door te suggereren dat wij moderne mensen geen tijd hebben om in de keuken te staan en dat eten vooral genieten moet zijn. Ons kooppatroon verandert. Supermarkten gaan meer soorten verse pasta gaan aanbieden, 'fingerfood' en Mexicaanse hapjes, want 'we zijn uitgekeken op speklapjes en wortels, maar willen wel een papayasmoothie proeven'.¹¹ Het feit dat exotische hapjes het moderne volksvoedsel zijn geworden, illustreert de overweldigende kracht waarmee we de natuur naar onze hand zetten. Het laat ook zien hoe rijk we zijn geworden, maar dit voedselpatroon leidt ook tot een enorme belasting voor

het milieu. De journaliste Jessica Williams kwam erachter dat het overvliegen van een kiwi uit Nieuw-Zeeland naar Engeland de uitstoot van vijf keer zijn gewicht aan broeikasgassen genereert.¹²

Er is nog een andere vorm van verspilling die sinds kort bij het moderne bestaan hoort. Eeuwenlang was weggoaien van goed voedsel een schandelijke daad. Het respect voor voedsel verdween in de late twintigste eeuw toen de traditionele landbouw in agro-industrie was veranderd en de landbouwproducten bulkgoederen voor de voedselindustrie waren geworden. Uit onderzoek is gebleken dat in westerse landen, ook in Nederland, jaarlijks voor miljarden euro's aan goed voedsel wordt weggegooid. Het is opvallend dat de velen die momenteel van alles en nog wat 'duurzaam' willen maken, ons voedselpatroon en de verspilling van voedsel vrijwel ongemoeid laten, hoewel juist daar een enorme CO₂-reductie te boeken zou zijn. In plaats daarvan stort men zich op de elektrische auto, de spaarlamp en het landschap, waar de moderne staatsnatuur met haar primitieve eenvoud een nog onbedorven wereld suggereert. Zo zijn we weer terug bij het landschap. We gaan daar te slordig, te liefdeloos mee om. Het is belangrijk dat de natuur wordt beschermd, maar het is onbegrijpelijk dat dit gepaard moet gaan met de vernietiging van historische cultuurlandschappen. In het noorden van het land gaat een gebied met oude hooilanden voor de helft nieuwe staatsnatuur worden, circa 1600 hectare, met als argument dat dit voor de waterberging nodig is. Dat die hooilanden in de middeleeuwen werden gemaakt en daarna eeuwenlang als waterberging dienden, telde bij de besluitvorming blijkbaar niet erg. Het nieuwe natuurgebied wordt door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten 'ontwikkeld'.¹³ Ook dat is toch een beetje vreemd, een monumentenzorger die een eeuwenoud landschap niet herstelt maar tot een nieuw concept ontwikkelt.

Honderd jaar geleden legde de Woningwet de basis voor de huidige reglementering van alles wat met bouwen, ruimtelijke ordening, het gebruik van gebouwen en de bestemming van grond te maken heeft. We hebben een Monumentenwet en een monumentenbeleid die de historische binnensteden beschermen. De natuur die door de natuurbedrijfstak wordt uitverkoren, boezemt zelfs de Raad van State een heilig ontzag in. Daarentegen hebben de oude historische cultuurlandschappen geen machtige lobby.

De jonge Vereniging Nederlands Cultuurlandschap is bezig het historisch landschap als cultureel erfgoed te agenderen, maar de belangstelling van de media is incidenteel, en er is vrijwel geen wetgeving die ruimtelijke kwaliteiten van het cultuurlandschap verdedigt. De boeren die er werken, moeten als ze economisch willen overleven besluiten om een halve campingbaas te worden en stadsmensen gezellige boerderijproducten te gaan verkopen. Beleidsmakers vinden bescherming van het historisch cultuur-

land lastig, uit angst om het ‘op slot te zetten’. Er is angst om het cultuurlandschap als een idylle te moeten conserveren, angst om nog meer subsidieregelingen te moeten maken, angst om economische groei te hinderen, en er is een neiging om zich achter ‘Europa’ te verschuilen.¹⁴

Als ik een wens mag doen, dan zou ik willen dat er een landschapsbeleid komt voor het cultuurlandschap, in de grote en internationaal bewonderde traditie van de Nederlandse ruimtelijke ordening (dat is overigens precies de traditie die door de paarse kabinetten overboord is gekieperd). Die traditie had als rode draad dat Nederland te klein is om de maatschappelijke krachten vrij spel te laten, en dat de overheid er is om het algemeen belang te waarborgen, hoe moeilijk dat ook is.

TWEE DENKFOUTEN

Maar toch, er moet iets gebeuren. De huidige praktijk lijdt onder twee denkfouten, of, anders gezegd, onder twee fantasieën die veel schade veroorzaken. De ene fantasie is dat het algemeen belang wordt gediend door op grote schaal natuurgebieden te maken. De tweede denkfout is dat natuurbescherming de aanleg van nieuwe natuur nodig maakt. Terecht wijst het Wereld Natuur Fonds op het eminente belang van de landbouw. Weide en akkers zijn de habitat voor de meerderheid van het planten- en dierenleven op aarde. De landbouw is voor het WNF een van de belangrijkste frontlines voor het behoud van ecosystemen in de wereld.¹⁵

Het cultuurlandschap is weliswaar meestal particulier bezit, maar de manier waarop het zich in de openbare ruimte manifesteert is een algemeen belang. Zo’n landschapsbeleid moet er niet toe leiden dat de historische cultuurlandschappen openluchtmusea worden. Verreweg de meeste monumenten zijn ook geen musea. Wel noodzakelijk is het dat er (net als bij gebouwde monumenten) een economisch draagvlak bestaat. Dat blijkt steeds weer heel lastig te vinden. Ik stel daarom voor om met dat nieuwe beleid de bescherming van historische cultuurlandschappen aan de bescherming van voedselkwaliteit te koppelen, en aan een politiek ten gunste van de biologische landbouw. Ook de bescherming van de voedselkwaliteit is namelijk een algemeen belang waar de overheid nogal slordig en zorgeloos mee omgaat. Ze doet dat blijkbaar in het volste vertrouwen op de grote marktpartijen, onze overheid noemt die haast liefkozend het agrofoodcomplex. Deze zorgeloosheid is echter nogal onrustbarend. Onze overheid hoort het agrofoodcomplex scherp in de gaten te houden, want het aantal spelers op de voedselmarkt is in de laatste decennia zeer klein geworden. De huidige spelers zijn erg machtig, en hun vertakkingen in de wetenschappelijke wereld en de overheid gaan diep. Net als bij de banken

kunnen gemakkelijk situaties ontstaan waarin heel weinig mensen beslissingen met verstreckende gevolgen nemen. Onlangs vertelde iemand op de radio trots dat alle Nederlandse bloemkolen bij achttien telers vandaan komen. Naar schatting hebben de supermarkten in de rijke Europese landen ruwweg zeventig procent van de voedselverkoop in handen. Drie inkoopbedrijven kopen voor de drie grootste Nederlandse supermarkten in, samen voor ruim 26 miljard euro per jaar. We weten uit de banksector hoe fataal machtige monoculturen kunnen worden. Ook daar dachten de overheden dat de markt het algemeen belang wel voor zijn rekening zou nemen. Een financiële crisis overleeft het rijke Westen nog wel, maar wat gebeurt er bij een internationale voedselcrisis die ook het Westen treft?

Het is riskant om de voedselproductie uitsluitend aan de producenten van bulkgoederen en de industrie over te laten. Het is hoog tijd dat de kritische analyse van de menselijke voedselketen veel meer aandacht krijgt. Van de overheid mag worden verwacht dat ze degenen steunt die zich zorgen maken over de kwaliteit van het voedsel, en over de omstandigheden – inclusief het landschap – waarin het voedsel wordt geproduceerd. Die steun is nu vooral symbolisch. Jaar in, jaar uit ging en gaat een enorme hoeveelheid overheidssubsidie, openlijk en verhuuld, naar de agro-industrie om de productie van bulkvoedsel te bevorderen. En al bijna twintig jaar neemt de staat kostbare verplichtingen op zich om nieuwe natuur te maken. Intussen is er een belangrijke kritische factor in de landbouwsector die ten onrechte een marginaal bestaan leidt, de biologische landbouw. De overheidssteun aan de biologische landbouw is ook altijd marginaal geweest. Terwijl de rijksoverheid het bij de milieu- en natuurorganisaties al lange tijd een bewijs van kracht vindt om die organisaties te subsidiëren en zo haar eigen oppositie te financieren, bagatelliseert de politiek al even lang de kritische houding van de biologische landbouw jegens de industriële voedselproductie.¹⁵

Er zijn oude strijdpunten die altijd de discussies bepalen en nooit tot iets leiden, zoals de stelling dat de biologische landbouw gezondere producten geeft, of voedsel dat beter smaakt. Deze kwesties zijn nu niet relevant. Het is immers geen overheidstaak om voor smakelijk voedsel te zorgen. Ook de stelling dat de biologische landbouw de wereldbevolking niet kan voeden, laten we hier rusten. Het gaat hier om iets anders, namelijk dat de biologische landbouw de aandacht en krachtige steun van de overheid nodig heeft vanwege het kritische potentieel in die sector. Die kritiek richt zich op de praktijk die van voedsel een zo goedkoop mogelijk massaconsumptieartikel heeft gemaakt, met rooibouw, verspilling en uitpersing als gevolg. Stimulering van de biologische landbouw zou een zaak van algemeen belang moeten zijn en dus een overheidstaak. En ook dat de bescher-

ming van historisch cultuurlandschap als een algemeen belang wordt opgevat. En ten slotte dat serieus wordt onderzocht of die twee onderwerpen met elkaar te verbinden zijn: historisch landschap met een interessante natuur en kwalitatief goed voedsel. Laten we niet bang zijn dat Nederland met een sterke biologische landbouwsector verhongert. Zolang we in dit piepkleine rijke land nog duizenden hectare staatsnatuur kunnen maken, kunnen we ook nog wel in een kritische landbouw investeren.

Noten

- 1 Dit artikel is een ingekorte versie van de Groeneveldlezing 2009, 'De stad eet land. Voedsel en de transformatie van het landschap'.
- 4 European Environment Agency, *Urban sprawl in Europe. The ignored challenge*. EEA Report No 10/2006. Kopenhagen/Luxemburg: EEA/ Office for Official Publications of the European Communities, 2006, p. 28.
- 3 P.H.M. Thissen, *Heideontginning en modernisering, in het bijzonder in drie Brabantse Peelgemeenten 1850-1940*. Utrecht: Matrijs, 1993, pp. 68 ev.; Jaap Buis, Jan-Paul Verkaik, Fred Dijs (red.), *Staatsbosbeheer. 100 jaar werken aan groen Nederland*. Utrecht: Matrijs, 1999.
- 4 J.L. Terwen, *Het Koninkrijk der Nederlanden. Voorgesteld in eene reeks van naar de natuur geteekende schilderachtige gezichten en beschreven*. Gouda: Van Goor, 1958, p. 113.
- 5 Zie onder andere Marijke van Schendelen, *Natuur en ruimtelijke ordening in Nederland. Een symbiotische relatie*. Rotterdam: NAI, 1997.
- 6 Zie bijvoorbeeld Harm Ede Botje en Thomas Vanheste, 'Wie stopt de verrommeling?', *Vrij Nederland*, 24 februari 2007; of 'De erfenis van Mels Crouwel. Scheidend rijksbouwmeester zette de verrommeling van Nederland op de agenda', *Trouw*, 7 juni 2008. Een voorbeeld van de crisis waarin de Nederlandse ruimtelijke planning zich bevindt is het plan voor de 262 meter hoge Belle van Zuylentoren bij Utrecht. Het plan werd bij gebrek aan financiering in januari 2010 afgeblazen.
- 7 Jan Groeneveld, *Veranderend Nederland. Een halve eeuw ontwikkelingen op het platteland*. Maastricht: Natuur & Techniek, 1985, p. 38 ev.
- 8 Prof. dr. R. Rabbinge, geciteerd in F.G. de Ruiter, 'Meer landbouwgrond terug naar de natuur. Nederlands WRR-rapport trekt ook aandacht in andere Europese landen', *NRC Handelsblad*, 15 maart 1993.
- 9 *Landbouw-courant* 27 (1873), nr. 43, p. 171.
- 10 Een mooi overzicht van de sociologie van het eten, waarin de periode 1965-1990 helaas maar een klein hoofdstuk vormt: Anneke H. van Otterloo, *Eten en eetlust in Nederland 1840-1990. Een historisch-sociologische studie*. Amsterdam: Bert Bakker, 1990.
- 11 'Supermarkt wordt luxer. Consument ruilt speklap in voor exotisch fingerfood', *Sp!ts*, 9 september 2009, p. 5.
- 12 Stelling 48 in Jessica Williams, *50 Facts that should change the world*. Cambridge: Icon, 2004 (Nederlandse vertaling: *50 feiten die de wereld moeten veranderen*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006).
- 13 Het gaat om de Peizermaden, in het noordelijkste puntje van Drenthe, ten zuidwesten van de stad Groningen.
- 14 Zie voor een analyse van de problematiek en een blik op de toekomst van het historische cultuurlandschap Guus J. Borger, *Het verdwenen veen en de toekomst van het landschap* (afscheidsrede Universiteit van Amsterdam). Huizen: Bout, 2007.
- 15 De beleidsvoornemens van het Ministerie van LNV voor 2010 zijn illustratief: zie het verschil in aandacht voor de agro-industriële en de biologische landbouw, en de positie van die laatste als hekkensluiter: eerst moet het ministerie haar zorgen voor de natuur en de ontbossing kwijt.